

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA MOLİYAVIY RISKLARNI BAHOLASH USULLARINI RIVOJLANTIRISH

Umarov Azizjon Azamjon o'g'li

Qo'qon universiteti mustaqil izlanuvchisi

a.umarov@kokanduni.uz

Annotatsiya. Mazkur tezisda kichik biznes subyektlarida moliyaviy risklarni baholash usullarini rivojlantirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda kichik biznes korxonalarining moliyaviy risklarga ta'sir etuvchi asosiy omillari, xususan likvidlik, kredit, foiz stavkasi, valyuta va bankrotlik risklari tahlil qilingan. Xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan moliyaviy koeffitsientlar tahlili, Altman Z-modeli, COSO ERM tizimi hamda Value at Risk (VaR) metodologiyasining afzalliklari va ularni kichik biznes subyektlari faoliyatida qo'llash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda moliyaviy risklarni baholash amaliyotining mavjud muammolari aniqlanib, soddalashtirilgan raqamli risk-skoring tizimini joriy etish, yagona metodologik yondashuvni shakllantirish hamda tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va risklarni samarali boshqarish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kichik biznes, moliyaviy risk, risklarni baholash, risk-menejment, moliyaviy barqarorlik, risk-skoring, bankrotlik riski, kredit riski.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlari mamlakat yalpi ichki mahsulotini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va aholi turmush darajasini yaxshilashda muhim o'rin tutadi. Ayni paytda kichik biznes subyektlari cheklangan moliyaviy resurslarga, past kapitallashuv darajasiga va bozor konyunkturasidagi o'zgarishlarga nisbatan yuqori sezuvchanlikka ega bo'lgani sababli, ular yirik korxonalarga qaraganda moliyaviy risklarga ko'proq duchor bo'ladi. Shu bois kichik biznes subyektlarida moliyaviy risklarni o'z vaqtida aniqlash, baholash va boshqarish tizimini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik subyektlarining huquqiy maqomi va tasnifi "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi 2012-yil 2-maydagi O'RQ-328-son Qonuni bilan tartibga solinadi. Bundan tashqari, kichik biznesni

moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-312-son qarori hamda 37-son qarori bilan belgilanadi. Bu me'yoriy hujjatlar kichik biznes subyektlarini kreditlash, kafillik va subsidiyalash mexanizmlarini nazarda tutsa-da, ularda moliyaviy risklarni baholashning yagona uslubiy asosi hali to'liq shakllantirilmagan, bu esa ilmiy tadqiqot zaruratini kuchaytiradi.

Moliyaviy risk – korxonaning moliyaviy resurslarni jalb qilish, joylashtirish va ulardan foydalanish jarayonida kutilgan natijadan salbiy tomonga chetlanish ehtimolini ifodalovchi iqtisodiy kategoriyadir. Kichik biznes subyektlari uchun eng xarakterli risk turlariga quyidagilar kiradi: likvidlik riski (joriy majburiyatlarni o'z vaqtida to'lay olmaslik), kredit riski (qarz mablag'larini qaytarmaslik ehtimoli), foiz stavkasi va valyuta riski, shuningdek to'lovga qobiliyatsizlik (bankrotlik) riski. Kichik korxonalarda diversifikatsiya imkoniyatlarining cheklanganligi, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning soddalashtirilgan tartibda yuritilishi hamda malakali moliyaviy tahlilchilarning yetishmasligi ushbu risklarning ta'sirini yanada kuchaytiradi.

Xalqaro amaliyotda moliyaviy risklarni baholashning bir necha uslubiy yondashuvlari shakllangan. Birinchidan, *moliyaviy koeffitsientlar tahlili* – likvidlik, moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko'rsatkichlarini hisoblash orqali korxonaning moliyaviy holatini baholash usuli¹. Ikkinchidan, *Altman Z-modeli* – moliyaviy koeffitsientlarni diskriminant tahlil asosida birlashtirib, korxonaning bankrotlikka yaqinlik darajasini bashorat qiluvchi kompleks model². Uchinchidan, COSO tomonidan ishlab chiqilgan *integratsiyalashgan risklarni boshqarish (ERM)* tizimi risklarni strategiya va faoliyat samaradorligi bilan bog'liq holda kompleks baholashni taklif etadi³. To'rtinchidan, moliyaviy risklarni miqdoriy baholashda Value at Risk (VaR) metodologiyasi keng qo'llaniladi. Mazkur usul ma'lum vaqt oralig'ida va belgilangan ishonchlilik darajasida kutilishi mumkin bo'lgan maksimal moliyaviy yo'qotishni baholash imkonini beradi⁴. Biroq, ushbu metod asosan banklar, investitsiya kompaniyalari va yirik moliyaviy institutlarda qo'llaniladi. Kichik biznes korxonalarida esa ma'lumotlar bazasi va analitik imkoniyatlar cheklanganligi sababli risklarni stsenariy hamda sezuvchanlik tahlili orqali baholash amaliy jihatdan samaraliroq hisoblanadi. Bundan tashqari, ekspert baholash va

¹ Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2019). *Fundamentals of Financial Management* (15th ed.). Cengage Learning.

² Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589–609. <https://doi.org/10.2307/2978933>

³ Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. (2017). *Enterprise Risk Management: Integrating with Strategy and Performance*. COSO.

⁴ Jorion, P. (2007). *Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk* (3rd ed.). McGraw-Hill.

SWOT-tahlil kabi sifat usullari kichik korxonalarda statistik ma'lumotlar yetishmagan hollarda muqobil vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kichik biznes subyektlari uchun yuqoridagi usullarning eng muhim ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

Ko'rsatkich	Mazmuni va hisoblash tartibi	Me'yoriy qiymat	Risk darajasi
Joriy likvidlik koeffitsienti	Aylanma aktivlarning joriy majburiyatlarga nisbati	1,5–2,5	Past qiymatda – yuqori
Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti	Xususiy kapitalning jami aktivlarga nisbati	$\geq 0,5$	Past qiymatda – yuqori
Qarz yukining koeffitsienti	Jalb qilingan mablag'larning xususiy kapitalga nisbati	$\leq 1,0$	Yuqori qiymatda – yuqori
Altman Z-ko'rsatkichi (kichik biznes uchun moslashtirilgan)	Bankrotlik ehtimolini bashorat qiluvchi kompleks koeffitsient	$Z > 2,9$	$Z < 1,23$ – yuqori
Rentabellik (sotishdan foyda) darajasi	Sof foydaning tushumga nisbati	$> 10\%$	Past qiymatda – o'rta/yuqori

O'zbekistonda kichik biznes subyektlarida moliyaviy risklarni baholash amaliyoti bir qator muammolarga duch kelmoqda: risk-menejment tizimlarining institutsional jihatdan rivojlanmaganligi, moliyaviy tahlil bo'yicha malakali kadrlarning yetishmasligi, tarmoqlar kesimida statistik ma'lumotlar bazasining cheklanganligi hamda xalqaro uslubiy modellarning milliy sharoitga moslashtirilmaganligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi: birinchidan, kichik biznes subyektlari uchun soddalashtirilgan, raqamlashtirilgan risk-skoring tizimini joriy etish; ikkinchidan, tijorat banklari va moliya institutlari tomonidan taqdim etiladigan kredit mahsulotlarida moliyaviy risklarni baholashning yagona metodologik asosini shakllantirish; uchinchidan, tadbirkorlar uchun moliyaviy

savodxonlik va risklarni boshqarish bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish; to'rtinchidan, davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari doirasida ajratiladigan mablag'lar samaradorligini oshirish maqsadida loyihalarni moliyaviy risk darajasi bo'yicha oldindan tasniflash mexanizmini joriy etish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik biznes subyektlarida moliyaviy risklarni baholash – korxonaning barqaror faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim boshqaruv funksiyasidir. Moliyaviy koeffitsientlar tahlili, Altman Z-modeli va COSO ERM tizimi kabi xalqaro tan olingan usullarni O'zbekistonning huquqiy-me'yoriy bazasi, xususan, "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun va davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini oshirish, kredit resurslariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *Journal of Finance*, 23(4), 589–609.
2. Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2019). *Fundamentals of financial management* (15th ed.). Cengage Learning.
3. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). (2017). *Enterprise risk management – Integrating with strategy and performance*. COSO.
4. Jorion, P. (2007). *Value at risk: The new benchmark for managing financial risk* (3rd ed.). McGraw-Hill.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 20-yanvardagi 37-son qarori. "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/docs/6767101>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 7-sentabrdagi PQ-312-son qarori. "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/uz/docs/7093832>
7. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (2012). Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida (O'RQ-328-son, 2012-yil 2-may, yangi tahrir). <https://lex.uz/acts/31846>